

ПОРІВНЯННЯ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧО-ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ТОРГІВЕЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ

У статті представлено аналіз деяких компонентів середовища розвитку виробничо-експортного потенціалу України та основних країн-партнерів. Запропоновано модифікацію індикатора економічної безпеки в частині зовнішньоторговельних відносин.

В статье представлен анализ некоторых компонентов среды развития производственно-экспортного потенциала Украины и основных стран-партнеров. Предложено модификацию индикатора экономической безопасности в аспекте внешнеторговых отношений.

The article presents analysis of some industrial-export potential development environment elements in Ukraine and main trade partner-countries. Modification of economic security indicator in the scope of external trade relations are proposed.

Ключові слова: виробничо-експортний потенціал, індикатор, торгівля, розвиток, рейтинг, бізнес-середовище.

Питанню виробничо-експортного потенціалу та середовища його формування і реалізації присвячені праці вітчизняних та зарубіжних дослідників. Внутрішні можливості присвячені розвитку економіки країни та формуванню ефективних торговельних зв'язків висвітлюються в працях В.Андрійчука, О.Власюка [1], В.Сіденко [2], А.Сухорукова [3], Я.Жаліла [4-5], А.Мокія [6]. Вплив зовнішніх чинників та глобалізаційних процесів на реалізацію виробничо-експортного потенціалу розглядається в працях П.Кругмана, Лі Куан Ю, М.Фрідмана [7] та інших.

Метою статті є аналіз чинників формування та реалізації виробничо-експортного потенціалу (ВЕП) України та основних країн-торгівельних партнерів.

На макро-, мезо- та мікрорівні потенціал розглядається в контексті ресурсозабезпечення певної території, результатів виробничого процесу, сукупності набутих знань та навичок, підприємницьких здібностей. Попри глибоку економічну кризу в Україні зберігаються передумови для створення конкурентоспроможної економіки і зміцнення позицій на міжнародних ринках – це насамперед багаті природні ресурси, вигідне географічне розташування, кваліфікована і порівняно дешева робоча сила, науковий потенціал.

Виробничо-експортний потенціал країни характеризується ефективністю міжгалузевих зв'язків для зовнішнього позиціонування країни, як інструменту досягнення макроекономічних та політичних цілей. Для розвитку ВЕП країни важливе значення має середовище його формування, як сукупність чинників, що впливають на його становлення та розвиток. З точки зору економічної безпеки розвитку ВЕП країни істотними є: якість товарної структури зовнішньоторговельних операцій, рівень енергозалежності економіки, ефективність захисту інтелектуальної власності, рівень складності комерціалізації запатентованих досягнень, тощо.

Реалізація ВЕП відбувається за допомогою позиціонування вітчизняної

продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, які розширюються завдяки туристичним потокам, збільшенню рівня інформатизації бізнес-середовища, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції за допомогою цінових та нецінових чинників.

Основу товарної структури українського експорту складають чорні метали та вироби з них – 33,4% від загального обсягу експорту. Частка мінеральних продуктів в обсязі експорту становить 13,1%, продуктів хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 9%, механічного та електричного обладнання – 8,9%, транспортні засоби та шляхове обладнання – 6,8%, продукти рослинного походження – 6,6%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 6,3%. В лютому 2011 р. від'ємне сальдо становило 1659,3 млн. дол. На формування від'ємного сальдо впливають такі товарні групи як енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, наземні транспортні засоби (крім залізничних), полімерні матеріали та пластмаси [8].

За показником чистого імпорту енергоносіїв, що дорівнює обсягу їх використання зменшеному на обсяг енергоносіїв, що виробляються даною країною (в нафтовому умовному еквіваленті), серед країн СНД найбільше значення даного індикатора енергозалежності спостерігається в Молдові та Білорусі 97 та 85% відповідно, в Україні цей показник становить 42,75%. Туркменія, Азербайджан, Казахстан та Російська Федерація є чистими експортерами енергоносіїв, що є додатковою перевагою для розвитку виробничо-експортного потенціалу даних країн, зокрема енергоємних виробництв. Середня частка витрат на енергоносії у ВВП становить 2,7% в країнах СНД. В Грузії та Вірменії значення даного показника знаходиться на рівні 4,1 – 5,8%, найменша частка витрат на енергоносії притаманна вищезазначеним енергонезалежним країнами на рівні 0,7 – 1,3%. Середнє значення даного показника для України протягом 2000 – 2008 рр. коливалось від 1,4 до 2,2% і є нижчим за середнє значення даного показника для країн СНД. Одним із вагомих чинників коливань значення даного показника є зміна цін на енергоносії. Для зменшення рівня енергозалежності важливе значення мають програми розвитку альтернативних джерел енергії, зважаючи на досить значну енергоємність вітчизняної промисловості.

За показником ефективності використання виробничо-експортного потенціалу «частка експорту високотехнологічної продукції» (продукція аерокосмічного виробництва, комп'ютери, фармацевтичні вироби, наукові розробки, електричне устаткування тощо), серед країн СНД лідером є Російська Федерація (середнє значення даного показника протягом 2000-2008 рр. – 12,4%). Середнє значення для України за досліджуваний період становить 4,6%, що є нижчим за середній рівень країн СНД – 6,4%. Найнижча частка високотехнологічної продукції в експорті країни протягом 2000-2008 рр. спостерігалось в Киргизії 0,16-0,25%.

Наявний обсяг і структура капітальних вкладень не в змозі вирішити

проблему зношеності основних засобів. За прогнозами, світові ціни на енергоносії і надалі зростатимуть, збільшуючи тиск на вартість імпорту, від'ємне сальдо зовнішньоекономічного балансу. Вплив на подорожчання продукції хімічної промисловості, в якій майже 90% собівартості становить вартість основної сировини і може спричинити втрати половини ринків української хімічної промисловості. Висока вартість добрив у поєднанні з недоступністю дешевих ресурсів і зношеність виробничих потужностей до 70% може негативно вплинути на виробництво та експорт сільськогосподарської продукції.

В Україні спостерігається негативна тенденція зменшення кількості організацій, які виконують наукові розробки та чисельності науковців. Порівняно з 1991 р., кількість науковців, задіяних в розробках, скоротилася на 68,7%. В порівнянні з даними 2000 р. частка інноваційно-активних підприємств скоротилась на 28,9%. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств – 65%, та іноземні інвестиції – 19%, частка витрат на інноваційну діяльність за рахунок державного бюджету знаходиться на рівні 2%. Основні джерела капітальних інвестицій зображені на рис. 1.

Обмеженість фінансування наукових розробок впливає на значення індикатора розробки технологій всередині країни, який є нижчим в порівнянні з середнім показником для країн Європи і становить 3,67 балів (за семибальною шкалою The Boston Consulting Group (BCG), the National Association of Manufacturers (NAM)). Зважаючи на незначні обсяги фінансування інноваційної діяльності, вплив держави на розвиток пріоритетних наукових напрямів є досить незначним. Розглядаючи сценарії отримання нових технологій підприємствами країни, максимальне використання вітчизняного наукового потенціалу відбувається при здійсненні фундаментальних наукових розробок всередині країни. В Україні використовується менш ефективний шлях технологічної модернізації виробництва з огляду на використання можливостей вітчизняного інноваційного потенціалу: наслідування іноземних технологічних розробок, ліцензування. За кількістю поданих патентних заявок лідерами є Російська Федерація, Україна та Білорусь. В основному дані заявки подаються резидентами. Протягом 2000-2009 рр. сальдо за роялті та ліцензійними платежами в країнах СНД було негативним в усіх країнах крім Російської Федерації, що також свідчить про недостатнє використання правових механізмів захисту авторських прав інтелектуального потенціалу країн.

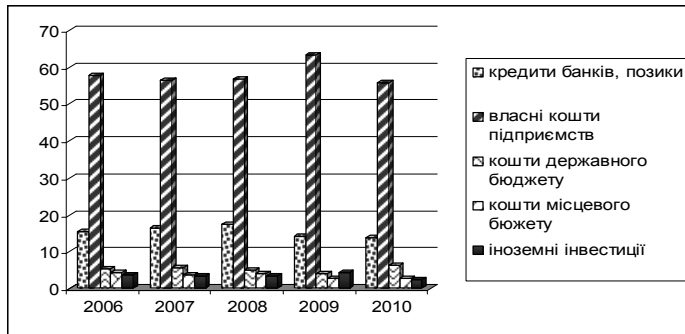

Рис. 1. Основні джерела капітальних вкладень, 2006-2010 рр. [8]

Ще одною перешкодою ефективного інноваційного розвитку економіки та реалізації виробничо-експортного потенціалу є недостатній зв'язок між бізнес-середовищем та навчальними установами, а також досить низький рівень інвестування підприємств у підвищення рівня кваліфікаційного рівня працівників. Значення даних показників для України є нижчим за середній порівняно з країнами Європи. Окрім цього, за офіційними статистичними даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [9] відбувається зменшення обсягів фінансування підготовки молодих спеціалістів. Частка національного доходу України, яка спрямовується на освіту, за рік становить 4,41%, що нижче середнього показника для країн Європи, який знаходиться на рівні 4,87%.

Для досягнення щільнішого зв'язку між зазначеними сферами нагальним є підвищення практичної значущості отриманих знань у навчальних закладах, що в країнах Європи досягається за допомогою програм стажування молодих спеціалістів, корекції навчальних програм у відповідності з потребами практичних знань бізнес-середовища.

Порівняно з граничними значеннями для розрахунку індикаторів економічної безпеки країни критичним є рівень зношеності основних фондів (61,8% у промисловості, 62,2% у виробництві електроенергії, газу і води, та 83,9% в діяльності транспорту і зв'язку, за офіційними статистичними даними на початок 2010 р.). З метою аналізу екологічності виробництва у країнах СНД здійснено порівняння рівня забруднення водних джерел продуктами металургійної, хімічної та текстильної промисловості. Для країн СНД середнє значення даного показника дорівнює 4,23%. Середнє значення для України знаходиться на рівні 9,85%, в той час як значення того ж показника у Російській Федерації є дещо нижчим – 7,28% [10]. Спостерігається активізація впровадження нових технологічних процесів. З 2000 р. відбулось їх кількісне збільшення на 34,9%, 75% даних процесів є малодохідними ресурсозберігаючими процесами, проте рівень промислового забруднення навколишнього середовища в Україні залишається досить значним (зокрема продуктами металопереробки, хімічної та текстильної індустрії).

При загальносвітовій тенденції певного зниження рівня забруднень водних джерел продуктами металургійної, хімічної та текстильної промисловості, завдяки впровадженню сучасних технологій в Україні зниження рівня техногенних забруднень більшою мірою пов'язано з зниженням обсягів виробництва. Значення індикатора економічної безпеки (для регіонального рівня) «відношення обсягів експорту (імпорту) до ВРП перевищує граничне значення визначене на рівні 50 відсотків, визначеного згідно методики розрахунку рівня економічної безпеки України [11] в таких областях: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська (за часткою експорту у відношенні до ВРП), та Одеській, Київській, Закарпатській, Волинській (за часткою імпорту у відношенні до ВРП).

Зовнішньоторговельні операції відіграють важливу роль як джерело надходження іноземної валюти в країну. Вітчизняна продукція представлена на ринках 184 країн. Основними країнами-партнерами за зовнішньоторговельними операціями є країни СНД (рис. 2).

Найбільший обсяг експортних поставок здійснювався до Російської Федерації – 26,6% від загального обсягу експорту, Туреччини – 6,2%, Італії – 5,2%, Польщі – 4,3%, Білорусі та Індії – по 3,3%, Китаю – 3,2%. У 2010 р. збільшився експорт товарів до всіх основних країн-партнерів: Польщі – у 2,1 рази, Італії – у 2 рази, Китаю – на 88,1%, Російської Федерації – на 62,7%, Індії – на 44,3%, Туреччини – на 42,9%, Білорусі – на 42,5%. За показником економічної безпеки «Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %», частка експорту до Російської Федерації наближається до граничного значення, визначеного на рівні 30% [11; 12]. З метою забезпечення економічної безпеки реалізації ВЕП постає завдання поглиблення присутності на ринках інших країн-торгівельних партнерів. При цьому, на нашу думку, значення вищезгаданого індикатора доцільно коригувати з огляду на рейтинг бізнес-середовища, та дефолтний рейтинг країни-торгівельного партнера.

Однією з методик дані рейтинги розподіляються за градаціями від найкращого значення – А1 до найнижчого рейтингового показника – D [10]. Зокрема, зазначена рейтингова методика враховує такі чинники як розвиненість банківської мережі, ризик військового конфлікту, урядову нестабільність, соціальний неспокій, темп зростання доходів населення, волатильність курсу національної валюти, якість інституціонального середовища, рівень розвиненості інфраструктури, тощо.

На нашу думку, при подальшому розширенню присутності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках значення показника «питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %» доцільно корегувати в сторону збільшення або зменшення з урахуванням рейтингу країн-партнерів, ймовірності дефолту, якості бізнес-середовища країн партнерів.

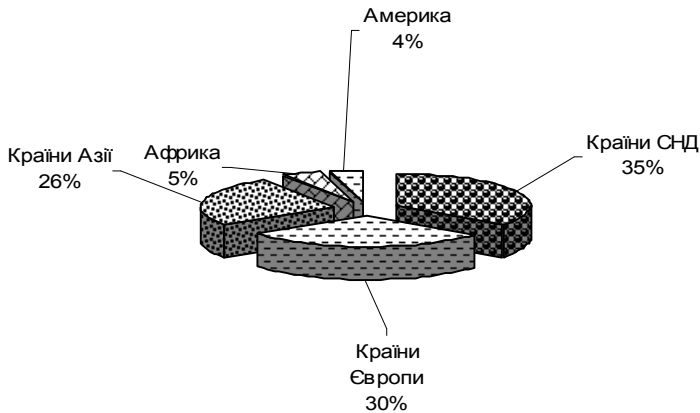

Рис. 2. Географічна структура зовнішньоторговельних операцій України, 2010 р. [8]

Серед країн СНД найвище значення рейтингу країни та показників розвиненості бізнес-середовища присвоєні Російській Федерації та Казахстану (рейтинг В). Сильними сторонами Російської Федерації, як країни-торгівельного партнера, є забезпеченість природними ресурсами, кваліфікованою робочою силою, значними золотовалютними резервами. Стримуючими факторами розвитку є залежність від цін на сировину, низька конкурентоспроможність промислового сектору економіки, слабкість банківської мережі та бізнес-середовища. За оцінками експертів для Казахстану характерна слабкість банківської системи, недоліки інституціонального середовища та законодавчої бази. Азербайджану присвоєно дещо нижчий рейтинг країни та бізнес-середовища – С, оскільки країна має ризик конфлікту з Вірменією, проблеми врядування, урядову нестабільність, високий рівень корумпованості. Рейтинг країни D присвоєний Білорусі та Молдові (рейтинг бізнес-середовища знаходиться на дещо вищому рівні – С). До проблемних аспектів даних країн відносять високий рівень міграції, залежність від трансфертів, політичну нестабільність та соціальний неспокій.

Країни Америки, Австралії та Океанії, а також основні європейські країни-торгівельні партнери України, серед яких Німеччина, Польща, Угорщина, Італія, мають достатньо високий рейтинг бізнес-середовища та країни – рівень А1 – А4. При цьому, для Німеччини характерна висока залежність від світових ринків, економічне домінування виробництва авто та експорту, послаблення банківського сектору, для Угорщини характерною є волатильність курсу валюти, певне погіршення соціального клімату, залежність від іноземного капіталу, для Італії, за оцінками експертів, очікується незначне пожвавлення споживчого попиту, як результат посткризових явищ, сповільнене зростання рівня всіх доходів, окрім економічних. Рівень ризику бізнес середовища основних азійських торговельних партнерів України є досить високим і в основному віднесений до категорій А та В (окрім Сирійської Арабської

республіки, рейтинг якої віднесено до категорії С). Нижчим є рівень африканських торговельних партнерів – здебільшого встановлено на рівні С та D. Серед чинників, що впливали на встановлення нижчого рейтингу деяких азійських та африканських країн є політична нестабільність, ризик бойових дій та впливу радикальних мусульманських угруповань, недостатній рівень розвиненості інфраструктури, зменшення обсягів інвестицій, бюрократизація бізнес-середовища, соціальна нерівність та напруження, недостатня кваліфікація робочої сили та прозорість процедур ведення бізнесу [10].

Для виконання стратегічних програм інноваційного розвитку економіки необхідно вирішити цілу низку проблем, одною з яких є оновлення основних фондів, активізація розробки і впровадження передових технологій на вітчизняних виробництвах.

Зважаючи на вразливість економіки України, пов'язану з наявною товарною та географічною структурою зовнішньоторговельних операцій, актуальною є корекція індикатора безпеки зовнішньої торгівлі, зокрема розраховуючи значення показника «питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі» в сторону зменшення (збільшення), враховуючи наявність перманентної політичної нестабільності, ризику девальваційних коливань національної валюти, скорочення споживчого попиту, інших чинників, суттєвих для оцінки економічної безпеки реалізації ВЕП України.

Важливе значення має активізація програм розвитку альтернативних джерел енергії, підвищення екологізації виробництва для зменшення техногенного забруднення, оскільки зменшення рівня забруднення навколишнього середовища продуктами текстильної, хімічної і металургійної промисловості в Україні в більшій мірі пов'язано зі зменшенням обсягів виробництва.

Нагальним є покращення правових механізмів захисту авторських прав, підвищення інформованості щодо правових механізмів захисту представників бізнес-середовища України при співпраці з іноземними партнерами, активізація оновлення основних фондів та заходи, спрямовані на покращення вітчизняного бізнес-середовища.

Список використаних джерел:

1. Власик О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т. пробл. Міжнар. Безпеки при раді нац. безпеки і оборони України. – К.: 2008, 48 с. – Бібліогр: с.43-46 ISBN – 9789667521387
2. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розв'язання: українська модель: В 2-х томах [Текст]/ В.Р. Сиденко – К.: Фенікс, 2008.– 376 с. ISBN 97896666515257.
3. Система економічної безпеки держави // Під заг ред. Сухорукова А.І. /НІПМБ при РНБОУ. - К.: ВД "Стилос", 2009. - 685 с.
4. Жалило Я.А., Покрышка Д.С. Структурные трансформации промышленности Украины в период финансово-экономического кризиса // Вісник Інституту економіки і прогнозування. - 2010. - С. 29-33.
5. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави в нестабільних ринкових економічних системах. - К.: НІСД, 1999. - 144 с.

6. Мокій А., Гуменюк А., Дідич О. Проблеми структурних реформ та інституціональних змін на регіональному рівні. – Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576 с. – С. 391-398.

7. Фридман Милтон, Фридман Роуз: Свобода вибирать: Наша позиція / М. Фридман, Р.Фридман [Текст]: / Пер с англ. Татьяна Югай, М.: Новое Издательство, 2007. – 356 с. ISBN 5-98379-073-0 М. с. 291

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/?id=1>

10. Офіційний сайт Coface [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coface.com/CofacePortal/COM_en_EN/pages/home/risks_home

11. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>

12. Офіційний сайт World databank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org>